

ASPECTE PRIVIND RELAȚIA ADJECTIVULUI CU SUBSTANTIVUL, VERBUL ȘI ADVERBUL¹

Valerica SPORIȘ

Abstract

Observing the relation between the adjective and the noun, as well as the relation between the verb (including the participle) and the adverb, we shall hereby attempt at demonstrating the following aspects, grounded on morphologic, syntactic and semantic considerations:

1. the specific adjectival nature;
2. the nominal nature of the adjective;
3. the verbal (including the participial) nature of the adjective;
4. the adjectival nature of the participle;
5. the adjectival nature of the adverb.

Keywords: relation, adjective, noun, verb, adverb.

Pe baza criteriilor: *morfologic, sintactic, semantic*, precum și a relației *adjectivului* cu *substantivul, verbul, adverbul*², vom încerca să prezentăm aspectele esențiale privind, pe de o parte, natura nominală și natura verbală (inclusiv cea participială) a adjectivului, iar pe de altă parte, natura adjectivală a participiului și a adverbului, pornind, bineînțeles, de la definirea și prezentarea specificului adjectival.

I. *Adjectivul* este clasa lexico-gramaticală flexibilă (în mare parte), cu funcție de calificare, determinare sau cuantificare și cu existență dependentă de substantiv (subordonarea manifestându-se prin acord), dar cu autonomie semantică și funcțională, cu distribuție unidirecțională și, parțial, bidirecțională, atribuind sau exprimând caracteristica, însușirea, calitatea obiectelor denumite lingvistic prin substantive (*adjectivul calificativ*) sau partea de vorbire care aduce anumite precizări referitoare la aceste obiecte (*adjectivul noncalificativ*).

Natura specific adjectivală este susținută de următoarele considerente semantice și gramaticale:

a. Atribuirea unor însușiri obiectelor, denumite morfologic prin substantive, în procesul de *epiteză*³ (termenul *epiteză* trebuie înțeles aici în accepțiunea de *adăugare*, nu de *paragogă*):

- *adecvată*:
- *proprie / ornantă* (atribuirea unor însușiri firești obiectului): *ochi negri, elev silitor*;
- *externă / individualizatoare* (atribuirea însușirii prin transfer de la o clasă de obiecte la altă clasă de obiecte): *vânt pribeag, lună blândă*;
- *neadecvată*:
- *improprie* (atribuirea unor însușiri obiectului, incompatibile semantic): *pădure albastră, omăt trandafirii*;
- *internă / pleonastică* (atribuirea aceleiași însușiri obiectului care o exprimă întocmai): *om uman, zăpadă albă*.

Majoritatea lingviștilor apreciază că adjectivele *exprimă* însușiri (calitative, cantitative, generale sau particulare), caracteristici, proprietăți ale obiectelor. În timp, s-a încercat să se revizuiască definiția clasică a acestei clase de cuvinte, afirmându-se că adjectivul *nu exprimă* însușiri, ci *atribuie* însușiri obiectelor. Ideea *atribuirii* este nuanțată de *Noua Gramatică a limbii române* prin definiția dată adjectivului: „clasa cuvintelor flexibile subordonate substantivului, acordându-se cu acesta și limitându-i extensiunea prin atribuirea unei informații specifice”⁴.

b. „Nedeterminarea” (calitatea adjectivului de *predicat vag / nedeterminat*⁵):

- asocierea obligatorie a adjectivului cu un substantiv: *clădire înaltă* (fiind termen adjunct, adjectivul este considerat „satelit”⁶ sau „anexă”⁷ a substantivului);

- dezambiguizarea contextuală a adjectivului prin substantiv: *persoană înaltă / construcție înaltă / școală înaltă / voce înaltă / notă înaltă / frunte înaltă / înaltă tensiune* etc.

c. „Linearitatea” / „gradarea” (calitatea adjectivului de *predicat linear / gradabil*⁸):

- utilizarea adjectivului în construcții comparativ-graduale: *mai (puțin) înalt, cel mai (puțin) înalt, foarte înalt, extraordinar de înalt, tot mai înalt* etc.

Conceptul de *predicat* apare aici (pct. **I. b, c**) în accepția logico-semantică, nu sintactică.

II. Având în vedere relația de subordonare a adjectivului față de substantiv, vom demonstra **natura nominală a adjectivului**, susținută de considerente morfologice (flexionare), sintactice (funcționale) și semantice.

1. Considerente morfologice:

a. Capacitatea adjectivului de a se declina – exprimarea categoriilor gramaticale specifice substantivului (gen, număr, caz) prin mărci formale identice la substantiv și la adjectiv (morfeme dependente: desinențe, alternanțe fonetice): *fată iubită / fete iubite / unei (unor) fete iubite / fată iubită! / fete iubite!*

Dacă în situația substantivelor genul și numărul reflectă aspecte ale realității obiective (opозиția naturală de sex sau analogia, distincțiile: *animat / inanimat, un exemplar / mai multe exemplare*), opозиțiile formale de gen, număr și caz la adjectiv apar ca urmare a manifestării relației de dependență a adjectivului față de regentul său. Manifestând această relație, adjectivul se supune, prin acord, regulilor de declinare a cuvântului pe care îl determină, prezentând flexiune sintetică, analitică sau mixtă. Legătura de dependență unilaterală este marcată prin redundanța indicilor gramaticali care realizează acordul, vorbindu-se în această situație despre un „mimetism morfologic”⁹.

b. Remarcarea unor omonimii cazuale în flexiunea substantivului și a adjectivului:

- masculin:

- N-Ac, sing.: *arbore Ø înalt Ø* = G-D, sing.: (al...) (unui) *arbore Ø înalt Ø*,

- N-Ac, pl.: *arbori înalți* = G-D, pl.: (al...) (unor) *arbori înalți*;

- feminin:

- N-Ac, sing.: *fată frumoasă* = V, sing.: *fată frumoasă!*;

- N-Ac, pl.: *fete frumoase* = G-D, sing.: (unei) *fete frumoase* = G-D, pl.: (unor)

fete frumoase = V, pl.: *fete frumoase!*

Identificarea corectă a cazurilor în situația existenței unor omonimii de acest tip se realizează prin stabilirea vecinătăților și a funcțiilor sintactice, uneori și prin intonație sau grafie: *O prietenă dragă m-a ajutat.* (N) / *Aștept o prietenă dragă.* (Ac) / *Prietenă dragă, hai să mergem la plimbare!* (V).

c. Articularea adjectivului, în antepunere, cu morfem al determinării / articol hotărât enclitic, asemenea substantivului articulat, în aceeași poziție: *băiatul simpatic / simpaticul băiat; fata simpatică / simpatica fată.* „Determinarea minimală” este exprimată o singură dată.

d. Capacitatea adjectivului de a-și asocia un clitic pronominal doar formal, deoarece, din punct de vedere gramatical și semantic, acesta aparține substantivului: *frumoasa-i grădină, trista-mi viață.*

e. Capacitatea adjectivului de a-și alătura prepoziția în situația absenței substantivului (în cadrul unor structuri reduse): *O cunosc de mică.; Râde de bucuroasă.; De isteasă, este isteasă.* Aici, prepoziția are rol relațional, fiind „mijloc al subordonării adjectivului față de verb”¹⁰.

În cadrul grupului nominal (GN), prepoziția aparține întotdeauna substantivului, chiar dacă topica o plasează înaintea adjectivului: *S-a rătăcit pe șerpuita cărare.*

f. Posibilitatea realizării conversiunii:

- adjectiv(iz)area substantivului: „Când ugerul se lasă sub fecioreasca mână / Și prunca vițelușă tot tremură-mpregiur.” (I. Heliade Rădulescu, *Zburătorul*); „Cum la vorbă mii de valuri stau cu stelele *proroace!*” (Mihai Eminescu, *Scrisoarea IV*).

2. *Considerente sintactice:*

a. Prezența adjectivului alături de substantivul-regent în structura GN (existent ca „un ansamblu informațional coerent”¹¹): *brad înalt, voce înaltă.*

Organizarea internă a GN presupune o anume selecție a componentelor, o compatibilitate semantică, morfologică și sintactică a termenilor. În calitatea sa de adjunct al grupului, adjectivul coroborează la semantica întregului.

b. Posibilitatea adjectivului, asemenea substantivului, de a fi generator de grup sintactic (GAdj), implicând sau nu o diferențiere semantică: (*om*) *bun* / (*om*) **bun** *la suflet;* (*om*) *vrednic* (~*harnic*) / (*om*) **vrednic** *de laudă* (~*demn de...*).

În aceste cazuri, GN se constituie într-o structură supraordonată, incluzând un grup adjunct: [*sportiv* (**sigur** *de izbândă*)].

c. Ocuparea unor poziții sintactice comune:

- nume predicativ: *Ea este o fată bună. / Ea este bună.;*

- predicativ suplimentar: *O știu fată bună. / O știu bună.*

d. Existența unor structuri sintactice sinonimice:

- *a avea* + substantiv derivat din adjectiv: *Fata are înălțimea de 1,70 m. ~ a fi + adjectiv: Fata este înaltă de 1,70 m.*

3. Considerente semantice:

a. Deși articolul hotărât enclitic intră în structura variabilă a adjectivului, în construcții cu topică inversă (când adjectivul precedă substantivul), acesta rămâne „semn al determinării substantivului (sau a sintagmei nominale în ansamblu)”¹².

În sintagme, de tipul: *frumosul băiat*, *frumoasa fată*, articolul hotărât are „ca suport fonetic adjectivul, dar ca suport semantic, substantivul (...)”¹³, deoarece individualizarea privește obiectul-substantiv, nu însușirea exprimată de determinantul adjectival.

b. Prezența aceluiași sufixe și sensuri diminutive sau augmentative la substantiv și la adjectiv: *băiețel* / *curățel*, *fățușă* / *micușă*, *măturoi* / *greoi*, *măsoaie* / *greoaie*.

c. Procesul de transformare a unui substantiv în adjectiv presupune o restrângere semantică, adjectivul transformând obiectul în însușire: „Ai dat tu oare viață la inima-mi *copilă*?” (Alexandru Macedonski *Noaptea de septembrie*).

Asemănările de ordin morfologic (flexionar) au permis includerea adjectivului, alături de substantiv, în clasa flexiunii nominale (principiul similarității / *genul proxim*). Specificul semantic (cele mai multe dintre adjective redau calități, în timp ce majoritatea substantivelor desemnează obiecte) și comportamentul discursiv (în enunț, adjectivul trebuie raportat la substantivul-obiect) deosebesc adjectivul de substantiv (principiul diferențierii / *diferența specifică*).

III. Dacă în cazul naturii nominale a adjectivului predomină perspectiva morfologică, **natura verbală a adjectivului** (inclusiv cea **participială**) se sprijină mai mult pe considerente sintactice.

1. Considerente sintactice:

a. Posibilitatea adjectivului, asemenea verbului, de a fi generator de grup sintactic (GAdj), asociindu-și adjuncții: *folosește animalelor* / (*lucru*) **folositor** *animalelor*.

Adjectivele de proveniență verbală (în cea mai mare parte, participială) prezintă o capacitate mărită de a primi adjuncții: *depinde de medicamente* / (*individ*) **dependent** *de medicamente*.

b. Remarcarea sinonimiei sintactice:

- impunerea unor restricții de ordin formal complementului: *a învins la Șelimbăr* / (*domnitor*) *învingător la Șelimbăr*; *a se asemana cuiva* / (*chip*) *asemănător cuiva*;

- posibilitatea de a primi componente propoziționale prin utilizarea aceluiași tip de conective: *poate să câștige* / (*sportiv*) *capabil să câștige*;

- prezența aceluiași tip de determinanți – verbe la moduri nepersonale: *dorește a studia* / (*elev*) *dornic (de) a studia*; *se satură de citit* / (*student*) *sătul de citit*.

c. Ocurența în construcții reciproce: *se dedică unii altora* / (*prieteni*) *devotați unii altora*.

d. Pasivizarea participiilor: (*casă*) *a fost construită de ...* / (*casă*) *construită de...*

e. Capacitatea de a primi determinanți spațio-temporali: *nu se găsește niciunde* / (*deputat*) *prezent niciunde*; *nu se vindecă nicicând* / (*organ*) *nicicând vindecabil*.

f. Acceptarea modalizării: *se mulțumește pe deplin* / (*profesor*) *mulțumit pe deplin*.

g. Capacitatea de a apărea în enunț ca element de „tematizare forte”: *De văzut, am văzut multe.* / **De atent, am fost atent...** .

2. Considerente morfologice:

a. Existența subclasei adjectivelor de proveniență verbală:

- adjective participiale: „Nainte de-a lăsa condeiu să zacă / *Uscat, ruginit și frânt*” (Tudor Arghezi, *Epitaf*);

- adjective gerunziale: „Mi-am lungit privirea lungă, / foarte ruptă, *sângerândă*, / foarte neagră, pururi blândă, / *ocolindă și plângândă*. / Dreaptă, totuși *tremurândă*...” (Nichita Stănescu, *Măiastră*).

Încadrarea adjectivelor participiale și gerunziale în categoria adjectivelor propriu-zise¹⁴ demonstrează relevanța acestor subclase de cuvinte.

b. Prezența indicilor de negație: **nu este** (prea) *bună* / **nu** (prea) *bună*.

3. Considerente semantice:

a. Faptul că modurile nepersonale sunt lipsite de categoria persoanei permite transformarea facilă a verbelor în alte părți de vorbire. De cele mai multe ori, adjectivul propriu-zis are sens static, în timp ce gerunziul acordat valorifică sensul verbal dinamicodurativ pe care îl are la origine: „*Născânde*le ei raze pieziș se strecurau...” (Alexandru Macedonski, *Noaptea de noiembrie*), iar participiul adjectival păstrează o fărâmə din sensul dinamic, procesual al participiului verbal: „În ochii *stinși* de moarte, pe frunți *învinețite* / De sânge *putrezit* / (...) / De brațele *slăbite*, puterea *leşinată* / A junelui *cănit*.” (Mihai Eminescu, *Junii corupți*).

IV. Natura adjectivală a participiului se demonstrează prin considerente de ordin morfologic și sintactic.

1. Considerente morfologice:

a. Variabilitatea și autonomia morfologică a participiului – acordul participiului pasiv cu regentul nominal: *vilă ridicată* / (vila) este *ridică*tă (de constructori).

b. Posibilitatea derivării cu prefix de negație, asemenea adjectivului prototipic: (elevă) *neapreciată* / (eleva) este *neapreciată* (de profesor).

c. Exprimarea comparației și a intensității în cazul participiului inerent pasiv cu valoare adjectivală: (este) **foarte îndrăgii**tă (de părinți).

d. Realizarea transferului lexico-gramatical:

- adverbializarea participiului, realizată prin intermediul naturii adjectivale: „cu gestul unuia care amână / să prindă *strâns* ce-i e la îndemână” (Șerban Foarță, *Sonet*).

2. Considerente sintactice:

a. Ocuparea unor poziții sintactice proprii adjectivului¹⁵:

- atribut adjectival: *Acesta este un perete vopsit*;

- nume predicativ: *Revista este cunoscută*;

- element predicativ suplimentar: *O știu citită*.

V. Deoarece adverbul se aseamănă cu adjectivul (adjectivul prezintă „note”¹⁶ ale noțiunii, adverbul exprimă „note ale notelor”¹⁷), vom semnala **natura adjectivală a adverbului**, susținută de considerente gramaticale și semantice.

1. Considerente gramaticale:

a. Exprimarea comparației și a intensității (categorii gramaticale specifice adjectivului, caracterizându-se atât prin formă, cât și prin conținut): *cuvânt mai frumos / se exprimă mai frumos*.

b. Posibilitatea derivării cu prefix de negație, asemenea adjectivului prototipic: *răspuns incorect / răspunde incorect*.

c. Realizarea conversiunii:

- adverbializarea adjectivului: „– Fată, o duc *prost* de tot.” (Mircea Eliade, *Maitreyi*).

Unele adjective, de tipul: *strașnic, admirabil, extraordinar, uimitor, putred, ucigător, nemărginit, colosal, teribil, grozav, cumplit, amarnic* etc. devin adverbe-morfeme semidependente de redare a *superlativului hiperbolic*: „vorba visează– trupul meu vâlceaua / unde un înger plictisit de cer / își va scuipa *cumplit* de singur steaua.” (Mircea Dinescu, *Mai galben*).

2. Considerente semantice:

a. Omonimie formală și asemănare de conținut (evaluativ) – există cuvinte care pot fi actualizate fie ca adjective (calificative), fie ca adverbe (de mod), deoarece pot exprima caracteristica obiectului, dar și a acțiunii: *ușor, corect, tainic, adânc* etc.

* * *

Faptele lingvistice prezentate au vizat subsistemele structurii gramaticale: *morfologic* și *sintactic*, dar și *dimensiunea semantică*, deoarece, generalizând, *cuvântul* reprezintă o unitate lexical-semantică, morfologică și, în același timp, sintactică, devenind un organism care prinde viață în actul de comunicare orală sau scrisă, lingvistică sau artistică.

Bibliografie selectivă

- * * * *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale* (coordonator Gabriela Pană Dindelegan), I-II, București, Editura Universității, 2002, 2003.
- * * * *Gramatica limbii române, I-II*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Constantinescu-Dobridor, Gh., *Morfologia limbii române*, București, Editura Vox, 1996.
- Drașoveanu, D. D., *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1997.
- Găitănanu, Mihaela, *Adjectivul în limba română*, Pitești, Editura Universității, 2002.
- Găitănanu, Ștefan, *Gramatica actuală a limbii române. Morfologia*, [Pitești], Editura Tempora, 1998.
- Iordan, Iorgu, *Stilistica limbii române*, București, Editura Științifică, 1975.
- Iordan, Iorgu, Robu, Vladimir, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
- Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom, 1997.

- Neamțu, G. G., *Teoria și practica analizei gramaticale. Distincții și... distincții*, Pitești, Editura Paralela 45, 2007.
- Nica, Dumitru, *Teoria părților de vorbire. Cu aplicații la adverb*, Iași, Editura Junimea, 1988.
- Pană Dindelegan, Gabriela, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Editura Humanitas Educational, 2003.
- Idem, *Specificul gramatical și logico-semantic al clasei adjectivului. Relația lui cu substantivul, verbul și adverbul*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XLII, nr.1-2, București, 1991, p.3-18.
- Sporiș, Valerica, *Note pe marginea naturii adjectivului din perspectiva relației cu substantivul, verbul și adverbul*, în *European Integration between Tradition and Modernity*, nr.2, Târgu-Mureș, 2008, p.188-192 (CD).

Note

¹ A se vedea articolul intitulat *Note pe marginea naturii adjectivului din perspectiva relației cu substantivul, verbul și adverbul* (Valerica Sporiș), apărut în *European Integration between Tradition and Modernity*, nr.2, Târgu-Mureș, 2008, p.188-192 (CD).

² Câteva observații asupra acestui subiect se regăsesc în articolul Gabrielei Pană Dindelegan, *Specificul gramatical și logico-semantic al clasei adjectivului. Relația lui cu substantivul, verbul și adverbul*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XLII, nr.1-2, București, 1991, p.3-18.

³ Ștefan Găitănanu, *Gramatica actuală a limbii române. Morfologia*, [Pitești], Editura Tempora, 1998, p.78-79; Mihaela Găitănanu, *Adjectivul în limba română*, Pitești, Editura Universității, 2002, p.6-7.

⁴ *Gramatica limbii române, I*, București, Editura Academiei Române, 2005, p.141.

⁵ Gabriela Pană Dindelegan, *art. cit.*, p.13.

⁶ Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, București, Editura Vox, 1996, p.81.

⁷ Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, Editura Științifică, 1975, p.214.

⁸ Gabriela Pană Dindelegan, *art. cit.*, p.13.

⁹ Mihaela Găitănanu, *op. cit.*, p.77.

¹⁰ G. G. Neamțu, *Teoria și practica analizei gramaticale. Distincții și... distincții*, Pitești, Editura Paralela 45, 2007, p.119.

¹¹ *Gramatica limbii române, I*, București, Editura Academiei Române, 2005, p.33.

¹² Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom, 1997, p.81.

¹³ Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Editura Humanitas Educational, 2003, p.32.

¹⁴ *GALR, I*, p.141.

¹⁵ A se vedea Gabriela Pană Dindelegan, *op. cit.*, p.118.

¹⁶ D. D. Drașoveanu, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1997, p.22.

¹⁷ Dumitru Nica, *Teoria părților de vorbire. Cu aplicații la adverb*, Iași, Editura Junimea, 1988, p.85, 163 (cf. G. Ivănescu).